

Aan: Colleges en gemeenteraden aangesloten gemeenten Regio Twente

BEZOEKADRES

Nijverheidstraat 30
7511 JM Enschede

POSTADRES

Postbus 1400
7500 BK Enschede

CONTACT

053 487 65 43

KvK NUMMER

08195873

UW KENMERK Uw kenmerk
BEHANDELD DOOR E. Smit / L. van Asselt

ONS KENMERK 17001244
E-MAIL l.vanasselt@regiotwente.nl

DATUM 18 mei 2017
DOORKIESNR. 053-4876757

ONDERWERP aanbieden definitieve conceptversie Agenda voor Twente

Geachte collegeleden en raadsleden,

De afgelopen periode hebben we met elkaar hard gewerkt aan de verkenning naar een opvolger voor het huidige regionale investeringsprogramma Agenda van Twente. Deze ligt er nu en daar ben ik trots op.

Met de aanbieding van het definitieve concept Agenda voor Twente 2018-2022 staan de gemeenten aan de vooravond van een belangrijke beslissing, namelijk een besluit over een nieuw breed gedragen Agenda voor Twente.

Ik ben mij ervan bewust dat een nieuwe investeringsagenda opnieuw een financiële inspanning van de gemeenten en ook de andere partners vraagt. Maar ik vind tegelijkertijd dat wij samen met onze partners de verantwoordelijkheid moeten nemen en de uitdaging moeten aangaan om Twente sterker te maken en toekomstbestendig. Twente is immers een regio om trots op te zijn.

Ik wens u alle wijsheid toe bij uw beraadslagingen.

De heer dr. G. O. van Veldhuizen
voorzitter Regio Twente

Bijlage(n) - model raadsvoorstel
- definitieve conceptversie Agenda voor Twente
- memo Twente Board

AGENDA VOOR TWENTE

Investeren in de toekomst

Regionaal investeringsprogramma 2018-2022

Definitief concept 17 mei 2017

SAMENVATTING

Agenda voor Twente

Het investeringsprogramma (2018-2022) 'Agenda voor Twente' is op initiatief van de veertien Twentse gemeenten ontwikkeld, in nauwe samenwerking met de Twente Board en hun partners in het bedrijfsleven, van kennis- en onderwijsinstelling en van de samenwerkende overheden, waaronder de provincie Overijssel. Een Agenda om gezamenlijk te investeren in de toekomst van een krachtige regio met volop potentie.

Onderscheidend aan Twente is de combinatie van technologische kracht en haar ruimte met een prachtige woon-, werk- en leefomgeving die grenst aan Duitsland. Daarmee heeft Twente de basis om economisch duurzaam uit te groeien tot mondiaal invloedrijke speler van formaat, behorend tot de technologische top van Europa.

Waarom een Agenda voor Twente

De urgentie van dit investeringsprogramma is groot. En tegelijk is het een niet te missen kans. Als we de handen niet ineen slaan lukt het ons niet om de kwaliteit in de regio op peil te brengen en te houden. Onze uitdagingen zijn groot en tegelijkertijd

zo inspirerend dat we die samen aan moeten gaan. We hebben nu de mogelijkheid ons als rentmeester voor de toekomst op te stellen, voor onszelf in het hier en nu en voor straks, voor onze (klein)kinderen. Als dat niet lukt blijft de productiviteit relatief laag, de werkloosheid relatief hoog en verdienen we onvoldoende om bijvoorbeeld de gezondheidszorg en leefomgeving op peil te houden. Het draagvlak valt weg onder de voorzieningen, ook voor ondernemend Twente. Mensen trekken dan onvermijdelijk weg uit deze mooie regio.

We zetten de komende vijf jaar met kansrijke, regionale en aanvullende projecten – via circulaire economie – in op het versterken van het technologisch cluster, de arbeidsmarkt, onze bereikbaarheid en het vestigingsklimaat in onze regio.

Door Twente met deze Agenda als technologische topregio nog beter op de mondiale kaart te zetten, worden er meer zaken gedaan met bedrijven in Twente, vestigen zich meer internationale bedrijven in Twente en wordt er meer talent aangetrokken. Hierdoor ontstaat een vestigingsklimaat waarin nog slimmer wordt ontworpen, slimmere oplossingen worden gecreëerd en op een slimmere manier wordt geproduceerd. Dat biedt kansen. Voor de onderzoekers en ondernemers die in clusters nieuwe oplossingen in de markt zetten, voor de parels in Twente én voor de regio als geheel. Ook het toekomstperspectief van bijvoorbeeld de zorg, landbouw, veiligheid, vrijetijdseconomie en mogelijkheden tot klimaatadaptatie groeit door toepassing van technische kennis en nieuwe technologie. Het is een 'motor' in iedere tak van sport en levert arbeidsplaatsen op, zodat meer mensen actief zijn. Zeker als het lukt om iedereen een adequate opleiding te bieden en extra talent aan te trekken.

Trends & Opgaven

Vergrijzing, ontgroening, klimaatverandering en internationalisering stellen Twente voor een aantal maatschappelijke opgaven: een mismatch van vraag en aanbod van arbeid en van onderwijs en arbeidsmarkt; lage productiviteit; minder gezonde inwoners; klimaatadaptatie, circulaire economie en duurzaamheid; leefbaarheid van landelijk en stedelijk gebied; en gebrekkige bereikbaarheid.

STUWENDE TECHNIEK EN
ONDERNEMERSCHAP

ARBEIDSMARKT
IN BALANS

RANDVOORWAARDEN

RANDVOORWAARDEN

TOPTALENT EN MONDIALE
BEDRIJVIGHEID

AANTREKKELIJKE EN
BEREIKBARE REGIO

Twente
motor voor
Techniek

Visie

Twente is de motor voor techniek met een duurzame basis. Onderzoek- en onderwijsinstellingen, bedrijfsleven en een passende beroepsbevolking vormen een ecosysteem van slim bedenken, ontwikkelen en maken van slimme producten. Deze mix geeft Twente, samen met de landschappelijke schoonheid en stedelijke cultuur, (inter)nationale aantrekkingskracht op mensen en organisaties.

Inzet via onderling verbonden actielijnen

1. **Techniek als motor**
2. **Arbeidsmarkt & talent**
3. **Bereikbaarheid & vestigingsklimaat**
4. **Circulaire economie & duurzaamheid**

Hoe de komende vijf jaar er uit gaan zien en welke activiteiten we onder de Agenda gaan uitvoeren, bepalen we samen met onze partners. De ontwikkelingen gaan snel en over twee jaar kunnen de uitdagingen zomaar anders zijn. Ieder jaar kiezen we een programma waarop we in de volgende periode binnen de actielijnen door kunnen bouwen.

Voor een goede samenwerking is een goed functionerende netwerk- en organisatievorm nodig. Enerzijds gaat het hierbij om het wegnemen van belemmeringen. Daarbij denken we aan het vormgeven van experimenteerruimte en het vergroten van de regelarme speelruimte. Anderzijds gaat het om het versterken van de netwerken en de informatievoorziening die de samenwerking van de partners bevordert. De afgelopen jaren is een goede basis gelegd voor

deze infrastructuur. Naast investeringen in projecten zijn ook investeringen in deze samenwerking nodig. Die (basis)infrastructuur voor samenwerking moet in de komende jaren worden uitgebouwd aan de hand van de doelstellingen.

Kortom, een investering in de toekomst van Twente want wat goed is voor deze regio is ook goed voor alle Twentse gemeenten en haar inwoners.

Deze concept Agenda voor Twente is gerealiseerd in opdracht van de bestuurscommissie Agenda van Twente.

ThermoPlastic composite Research Center (TPRC)

INHOUDSOPGAVE

Agenda voor Twente

1. Twente investeert in de toekomst

2. Dit is Twente

3. Twente in de wereld

4. Techniek als bundelend thema

5. De Agenda voor Twente

6. De Agenda in uitvoering

7. Financiering

8. Positionering en profilering

HOOFDSTUK 1

Twente investeert in de toekomst

Inleiding

Twente is een topregio om te wonen en te werken. Onderscheidend aan Twente is de combinatie van technologische kracht en haar ruimte met een prachtige woon-, werk- en leefomgeving die grenst aan Duitsland. Daarmee heeft Twente de basis om economisch duurzaam uit te groeien tot mondiaal invloedrijke speler van formaat, behorend tot de technologische top van Europa. Aan die groei wordt continu gewerkt.

Agenda voor Twente: olie in de machine van de Twentse economie

Iedere dag werkt Twente keihard om kansen te pakken en problemen op te lossen. Dat geldt voor de 625.000 inwoners, de vele ondernemers, de kennis- en onderwijsinstellingen, de provincie Overijssel, het waterschap Vechtstromen en ook de veertien Twentse gemeenten. Zij werken aan verschillende maatschappelijke opgaven: gezondheid, zorg, klimaat, milieu, leefbaarheid, enz. Een bloeiende economie is essentieel voor de kracht waarmee we die maatschappelijke opgaven kunnen aanpakken. Zo draagt een goede economische positie van onze inwoners direct bij aan

bijvoorbeeld een betere gezondheid en indirect zorgt economische voorspoed voor het draagvlak onder maatschappelijke voorzieningen in de regio. Daarom is duurzame economische structuurversterking een van de belangrijkste doelstellingen voor Twente.

Het versterken van de economie gebeurt door individuele partijen of kleine samenwerkingsverbanden; een bedrijf met de universiteit, een gemeente met het waterschap of met de provincie. Vaak is dit de beste schaal om flexibel en gericht in te kunnen spelen op de markt en de samenleving. Ook zijn er uitdagingen en kansen op economisch gebied die we alleen kunnen (aan)pakken als alle samenwerkende partners de handen ineenslaan. Opgaven waarvan voor iedereen duidelijk is, dat geen enkele partij die alleen kan oplossen. Juist over die regionale uitdagingen, opgaven en kansen gaat deze Agenda voor Twente. De ambitie die Twente in deze Agenda voor Twente stopt, leidt tot het volgende toekomstbeeld.

Toekomstbeeld

Twente is een krachtige, (inter)nationaal verbonden topregio met een specifieke economische potentie: Twente is dé plek als het gaat om techniek. Kennis- en onderwijsinstellingen, bedrijfsleven en onze beroepsbevolking vormen een ecosysteem van slim bedenken en slim maken van slimme producten. Deze mix geeft Twente waarde en heeft samen met landschappelijke kwaliteit en stedelijke cultuur, een internationale aantrekkingskracht op mensen en organisaties.

De Agenda geeft richting aan de lobby en is de basis voor onze marketingagenda. Dat maakt Twente beter bereikbaar als internationale grensregio richting Duitsland, het Noorden, Zuiden en het Westen. Ook staat Twente daarmee nationaal en internationaal beter op de kaart en komen mensen er om te werken, te wonen en te verblijven.

NIEUWE AGENDA

Totstandkoming

De route naar een nieuwe agenda is samen met de Twente Board, de Twentse gemeenten, vertegenwoordigers vanuit het bedrijfsleven, kennis- en onderwijsinstellingen en andere overheden zoals de provincie Overijssel en het waterschap Vechtstromen gevolgd. In de verkenning is in verschillende sessies input verzameld voor een nieuwe agenda. Met de ingrediënten en de inspiratie uit het advies van de Twente Board is deze conceptagenda tot stand gekomen. Samen investeren in de kracht van Twente is noodzakelijk om de uitdagingen die de gemeenten en partners hebben aan te kunnen.

HOOFDSTUK 2

Dit is Twente

Techniek

Wie Twente zegt, zegt techniek. Twente weet als geen ander hoe techniek de economie en samenleving kan veranderen. De industriële revolutie bracht Twente economische groei, nieuw werk en inkomsten. Techniek zit historisch in ons DNA. Nog altijd maakt techniek van Twente een sterke ondernemende regio met innovatieve bedrijven en (MKB)-maakindustrie. De Universiteit Twente, Saxion Hogeschool en ROC van Twente spelen soepel in op maatschappelijke ontwikkelingen. Innovatie is onze tweede natuur. Techniek brengt ons ook vandaag de dag voorspoed en welvaart en maakt dat we voorbereid zijn op de toekomst.

Meer dan techniek

Twente is de motor voor techniek. Tegelijk is het veel meer dan dat. Twente is een prachtige regio met een unieke balans tussen stad en land. Kwaliteit van leven is daarbij een belangrijk kenmerk, dat zichtbaar én voelbaar is in de mentaliteit van de mensen en de manier van werken. Er is ruimte, aandacht voor mensen en aandacht voor kwaliteit. Door de aanwezigheid van hightech kennis en roots in de (maak-)industrie, kent Twente veel bedrijvigheid die zich richt op het toepassen van nieuwe technologie in innovatieve producten en diensten.

Dat is van wezenlijke invloed op het welzijn en welbevinden in de regio.

De schoonheid en ruimte vormen mede de basis van het Twentse vestigingsklimaat voor bedrijven en voor talentvolle studenten en onderzoekers. Het heeft ook grote aantrekkingskracht op bezoekers van buiten de regio en hun bestedingen in de regio. Juist door de technologie te koppelen aan andere krachten van Twente – aantrekkelijk leefklimaat, ondernemerskracht, onderzoeksklimaat, sterk onderwijs – ontstaan synergie en topkwaliteit. Het Twentse ondernemerschap steunt op mentaliteit, arbeidsethos en betrouwbaarheid: afspraak is afspraak. Die mentaliteit heeft Twente een sterke MKB-sector opgeleverd. Techniek en ondernemerschap zijn motoren van - en verbindende factoren in - een diverse economische en landschappelijke omgeving. Gezamenlijk leveren ze Twente welvaart op. Zo profiteert bv. vrijetijdseconomie ook van groeiende bedrijvigheid en groeit de logistieke sector met bijpassende werkgelegenheid wanneer de regionale economie groeit.

Met techniek als basis is Twente een toonaangevende regio: één grote proeftuin voor technologische oplossingen waarin de Twentse partners de maatschappelijke opgaven aanpakken.

TECHNOLOGISCHE INNOVATIE

Fotonica

Een techniek waarbij microchips data verwerken op basis van licht. Deze technologische ontwikkeling staat door Nederlands onderzoek vanuit UT aan de wereldtop. Veel Twentse MKB-ers zijn leveranciers of dienstverleners in fotonica. PhotonDelta richt zich op het ontwikkelen en versterken van een ecosysteem waarin de gehele waardeketen verbonden is. Dat levert naar verwachting in 2025 circa 5.000 arbeidsplaatsen en EUR 5 miljard omzet in Nederland op waarvan 40% in Twente. Dit vraagt een investering van EUR 350 miljoen, deels in productiefaciliteiten en assemblagelijnen voor de chips en deels om op wetenschappelijk gebied te kunnen blijven excelleren. LioniX, Universiteit Twente, gemeente Enschede, Saxion en de Provincie Overijssel willen voor EUR 1 miljoen investeren in startkapitaal.

HOOFDSTUK 3

Twente in de wereld

Mondiale trends en lokale / regionale uitdagingen

Twente maakt zich klaar voor de toekomst. Maar hoe ziet die toekomst eruit? De wereld staat niet stil: technologische innovaties volgen elkaar in razendsnel tempo op; de arbeidsmarkt flexibiliseert en dwingt tot een leven lang leren; globalisering zet door en roept als tegenhanger sterke lokale en regionale netwerken op; de klimaat- en grondstoffenproblematiek noodzaakt tot onorthodoxe antwoorden; en de vergrijzing en verstedelijking veranderen de manier waarop we samenleven. Die grote lokale, regionale en mondiale bewegingen bieden ongekennde kansen en uitdagingen. Op die dynamische toekomst kan en moet Twente nu al inspelen. Ze kan hier waarde en inhoud aan toevoegen.

Regio's moeten voldoende aanzuigende werking hebben om in topconditie te blijven. Twente moet goed bereikbaar zijn, talent kunnen aantrekken, een kwalitatief verblijf kunnen bieden en het ontwikkelen mogelijk maken. Daarbij hoort de nabijheid van en verbinding met andere sterke stedelijke regio's, zowel nationaal als internationaal. Een unieke troef is de grensligging van Twente met

het economisch sterke Duitsland. Bereikbaarheid, in alle opzichten, is daarmee essentieel. De stad van de toekomst is daarbij een uitloper van het landelijk gebied en het landelijk gebied een deel van de stad. Twente moet kansen pakken om verder te groeien. Daarin trekken wij samen op met onze partners, de provincie Overijssel en Euregio, richting Den Haag en Brussel.

Looprobot LOPES II bij het Roessingh

In de huidige complexe wereld is het niet voldoende om technologische innovaties te ontwikkelen en er dan op te vertrouwen dat anderen ze gaan gebruiken. Door uit te gaan van de maatschappelijke opgaven en te onderzoeken welke technologie nodig is om aan de oplossing hiervan bij te dragen én hoe we dat vervolgens het slimste kunnen ontwikkelen en maken, slaan we twee

vliegen in een klap. We verhogen de economische waarde van de technologische oplossingen zelf én leveren een enorme maatschappelijke meerwaarde. Deze geeft vervolgens weer waarde aan onze regio en Twente als merk.

Mondiale trends en regionale oplossingen

De revolutionaire integratie van ICT en geavanceerde technologieën in de industriële productieketen biedt Twente grote kansen. Dat geldt ook voor de technologische doorbraken op het gebied van robotica, nanotechnologie, cybersecurity, big data en slimme materialen. Het gebruik van technische middelen zoals drones en sensoren verhoogt bijvoorbeeld de effectiviteit. In de netwerksamenleving is iedereen dag en nacht verbonden (of kan dat zijn). Het vormt de basis van een deeleconomie en maakt maatwerk en persoonlijke dienstverlening mogelijk. Regionale netwerken zijn internationaal verbonden en creëren een hybride oriëntatie – lokaal en regionaal in een globaliserende wereld.

Bijpassende sectoren

Twente kent een sterke innovatieve maakindustrie binnen de sector HTSM – High Tech Systemen en Materialen. Deze technologische kracht draagt bij aan de oplossing. Onderstaande sectoren en thema's hebben raakvlakken met techniek en passen daarom goed bij het doel van de Agenda voor Twente.

- **Energie** – bv. ontwikkeling van schone, fossielvrije opwek- en opslagtechnologie, zuinige en slimme gebouwen en apparaten.
- **Logistiek & Mobiliteit** – bv. multimodale bereikbaarheid (weg, water, spoor) van de regio en schone en goedkope mobiliteit tussen delen van de regio.
- **Life Science & Health** – robotica, medische technologie, etc.
- **Safety & security** – digitale technologie, drones, etc.
- **Agro & food** – bv. inzet digitale techniek in de landbouw, gebruik van drones voor kwaliteitscontrole.
- **Circulaire economie** – bv. circulair productontwerp, ontwikkeling van alternatieve grondstoffen, hergebruikstechnologie, reparatiebedrijven.
- **Leisure** – vrijetijdseconomie – bv. geocaching of ict- ontwikkelingen toepassen op routes.
- **Bouw & wonen** – bv. robotisering toepassen in de bouw.

HOOFDSTUK 4

Techniek als bundelend thema

Wat we kunnen en wat we nodig hebben

Om werkelijk krachtig te kunnen sturen op een toekomstgerichte ontwikkeling moeten we focussen op waar we gezamenlijk als Twentse gemeenten, bedrijven, onderwijs- en onderzoeksinstellingen en burgers verschil kunnen maken.

Techniek als basis ...

Veel partijen in Twente delen een innovatieve instelling en een sterke technische achtergrond. We huisvesten voorlopers in veel technische sectoren. Continue innovatie is noodzakelijk om als bedrijf en als regionale samenleving te blijven floreren in de mondiale economie. Het vergroot de exportmogelijkheden en de concurrentiekracht en draagt bij aan het toekomstgerichte imago van Twente. We lieten in het eerste hoofdstuk al zien dat de technische Twentse traditie ons samen sterk maakt. Wat is dan logischer dan deze collectieve kracht in te zetten om de uitdagingen aan te pakken en collectieve meerwaarde te realiseren. Reden om in deze Agenda

techniek en onze technologische kracht centraal te stellen binnen een economie die circulair en volhoudbaar is.

Twente heeft techniek in het DNA: slimmer bedenken van slimmere producten en diensten en deze op een slimmere manier maken. Die kracht bezitten gevestigde bedrijven en sectoren en vinden we bij de ondernemende startups, die grotendeels zijn ontstaan uit de universiteit en de hogeschool. Dat technische cluster verdient verdere versterking om van theoretische kennis via onderzoek naar de praktijk in het bedrijfsleven (van 'bedenken' naar 'maken') te komen. Die kwalitatieve en kwantitatieve impuls is afhankelijk van de mate van ondernemerschap, toptalent en mondiale bedrijvigheid, een arbeidsmarkt in balans en een aantrekkelijke en bereikbare regio. Dit zijn de randvoorwaarden voor een vitale en economisch krachtige regio.

... voor regionale welvaart

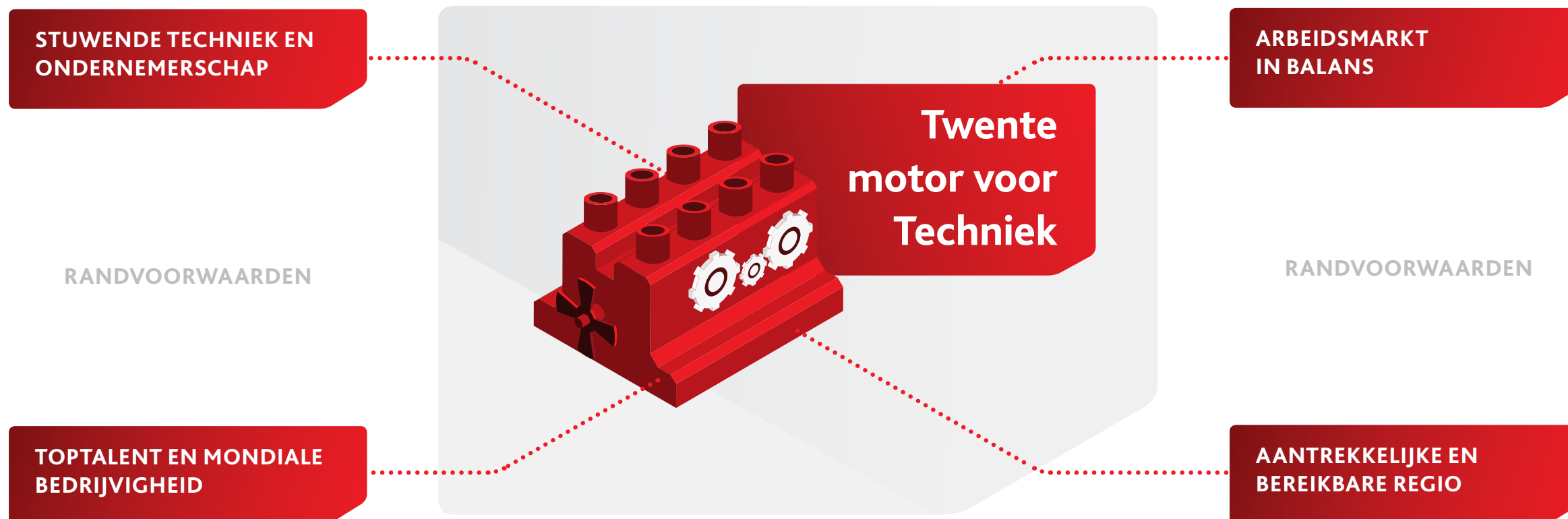
De randvoorwaarden zijn niet alleen nodig om de techniek zelf te laten floreren. Het belangrijkste is dat ze bijdragen aan welvaart, leefbaarheid en houdbaarheid van de regio en haar inwoners. Als het ons lukt om ondernemerschap breed in te zetten, neemt de verdien capaciteit en daarmee de werkgelegenheid toe. Als het ons lukt om de vraag en het aanbod van arbeid beter op elkaar af te stemmen, mede door een goede aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt, worden meer mensen maatschappelijk geactiveerd. Als het ons lukt om talent, ondernemers en internationale bedrijven naar Twente te halen en voor de regio te behouden, remmen we de ontgroening en de krimp. Als het ons lukt om de regio leefbaar, duurzaam

en bereikbaar te maken, profiteren mensen in stad én het landelijk gebied en neemt de aantrekkelijkheid van het gebied toe. De focus op techniek versterkt kortom de basis onder de Twentse economie. Dat levert direct

voordeel op, ook voor niet primair technische sectoren. Techniek komt ook op in bijvoorbeeld de landbouw, de logistiek, in de woningbouw, de gezondheidszorg en in de mobiliteit.

Trends & Opgaven

Vergrijzing, ontgroening, klimaatverandering en internationalisering stellen Twente voor een aantal maatschappelijke opgaven: een mismatch van vraag en aanbod van arbeid en van onderwijs en arbeidsmarkt; lage productiviteit; minder gezonde inwoners; klimaatadaptatie, circulaire economie en duurzaamheid; leefbaarheid van landelijk en stedelijk gebied; en gebrekkige bereikbaarheid.

Visie

Twente is de motor voor techniek met een duurzame basis. Onderzoek- en onderwijsinstellingen, bedrijfsleven en een passende beroepsbevolking vormen een ecosysteem van slim bedenken, ontwikkelen en maken van slimme producten. Deze mix geeft Twente, samen met de landschappelijke schoonheid en stedelijke cultuur, (inter)nationale aantrekkingskracht op mensen en organisaties.

HOOFDSTUK 5

De Agenda voor Twente

Over concretisering en actielijnen

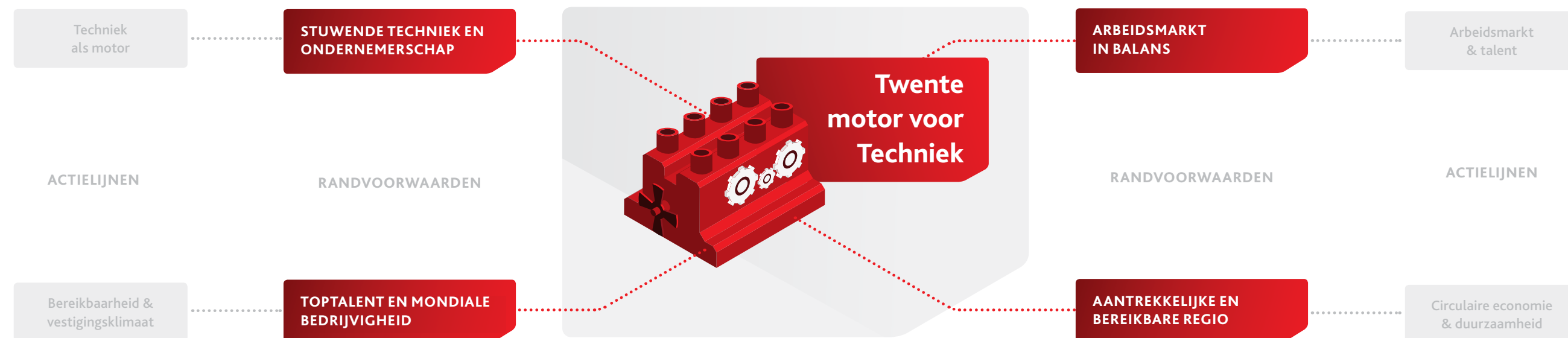
In de voorgaande hoofdstukken hebben we ingezoomd van doel – Twente als technologische topregio (inter)nationaal op de kaart zetten – naar focus: techniek centraal. Dit in een Twentse economie die circulair en volhoudbaar is. In dit hoofdstuk vullen we de Agenda voor Twente concreter in.

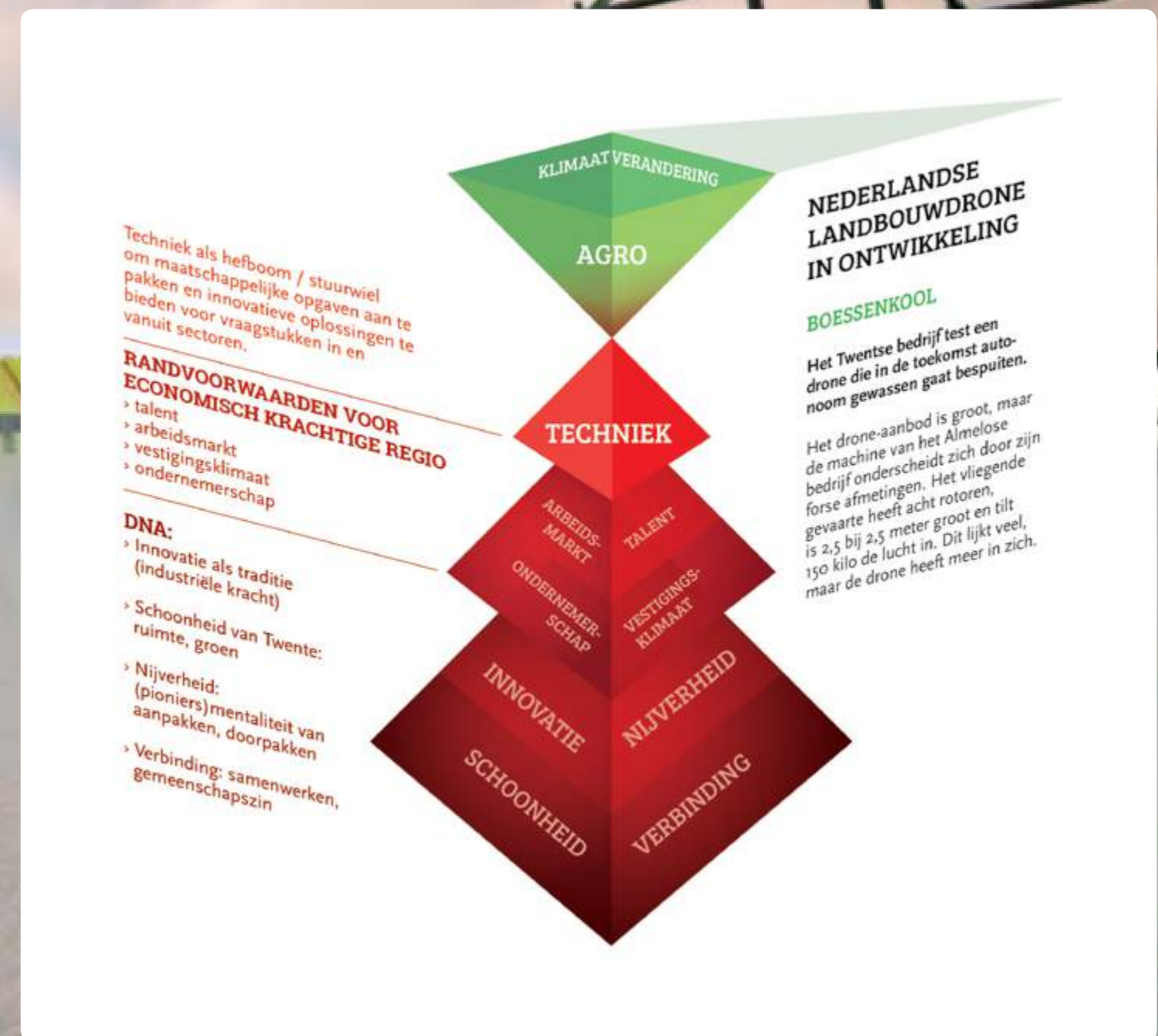
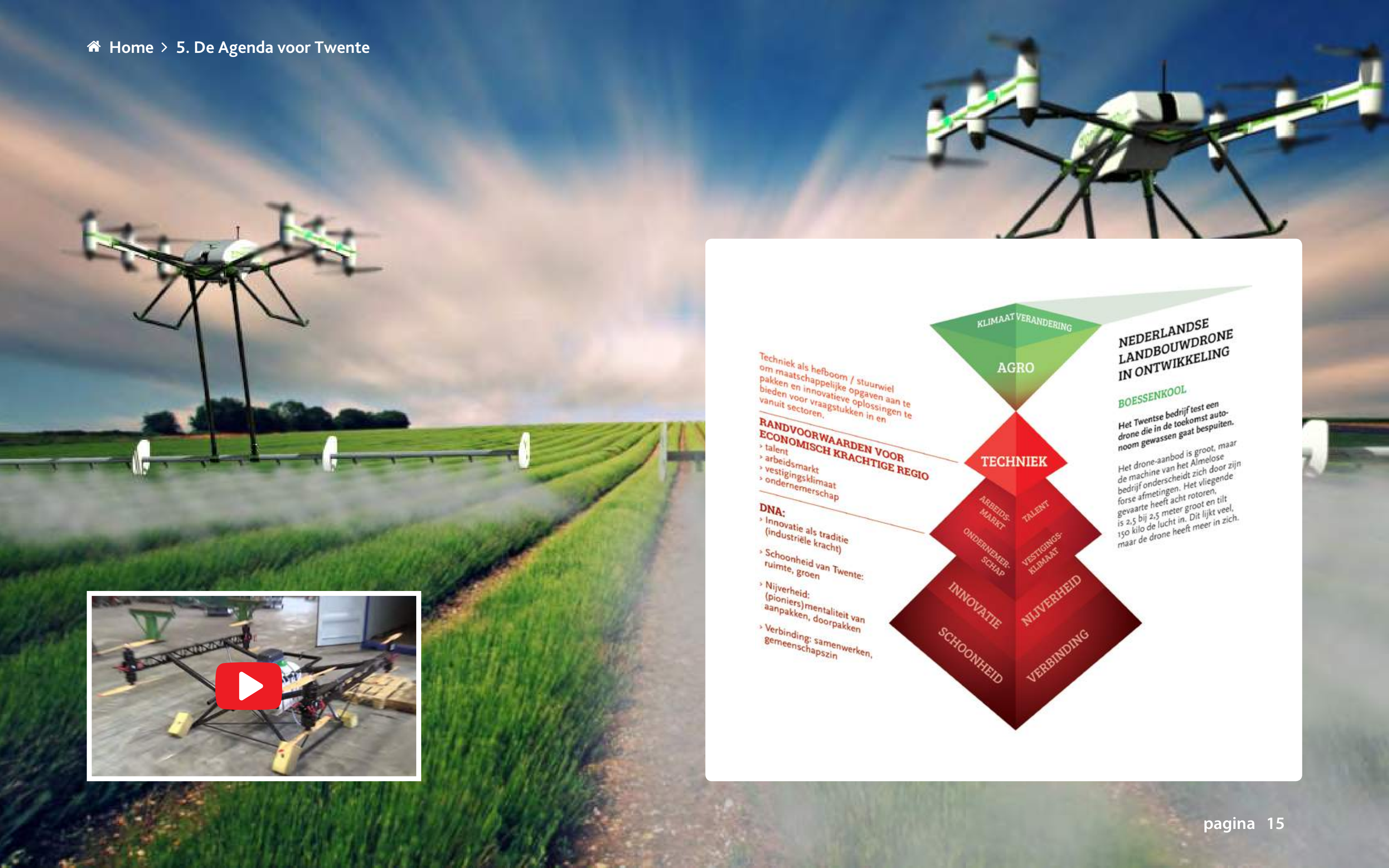
Vanuit de vier randvoorwaarden voor een gezonde regio komen we tot onderling verbonden actielijnen, waaronder concrete projecten worden gehangen.

Actielijnen

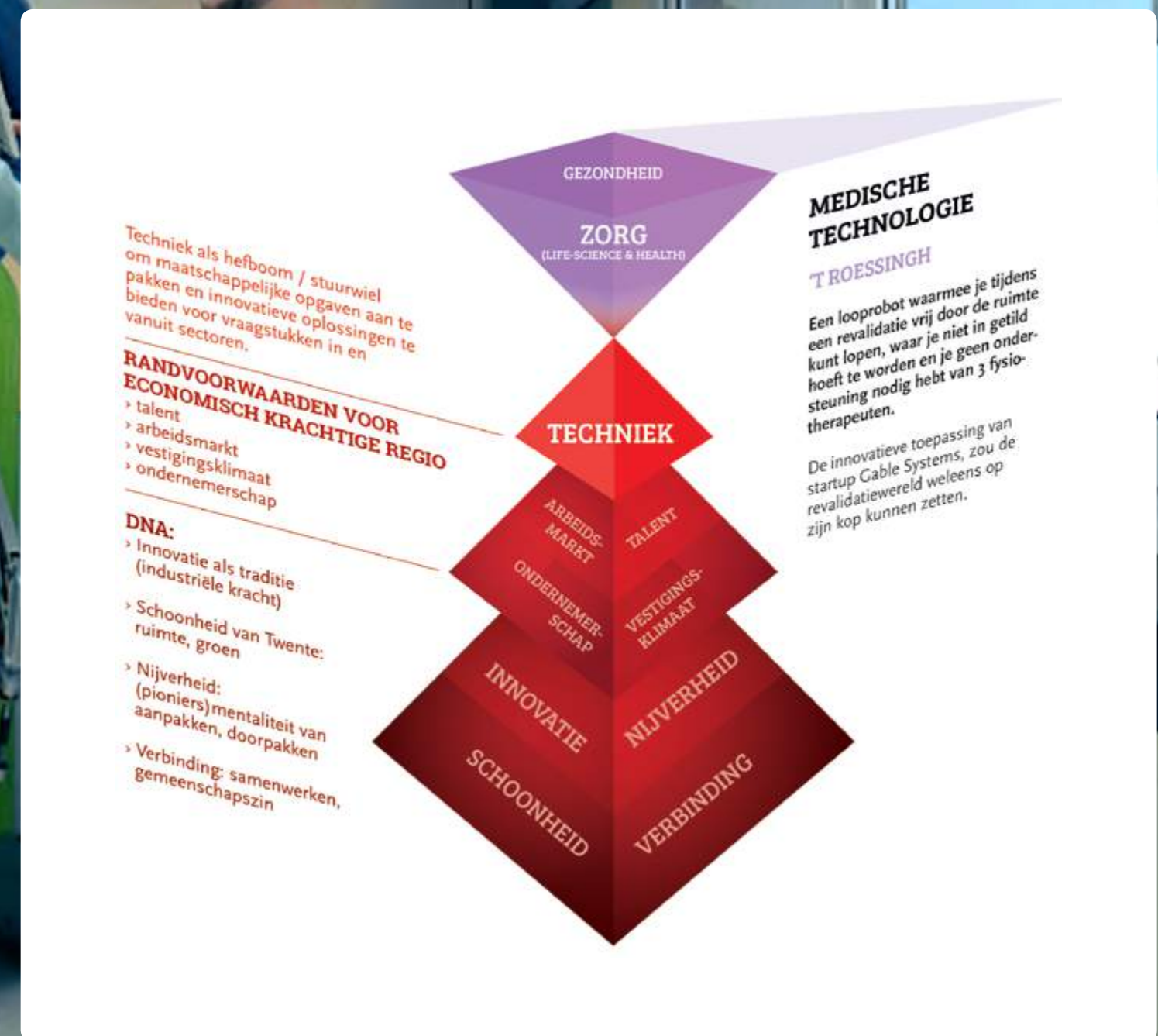
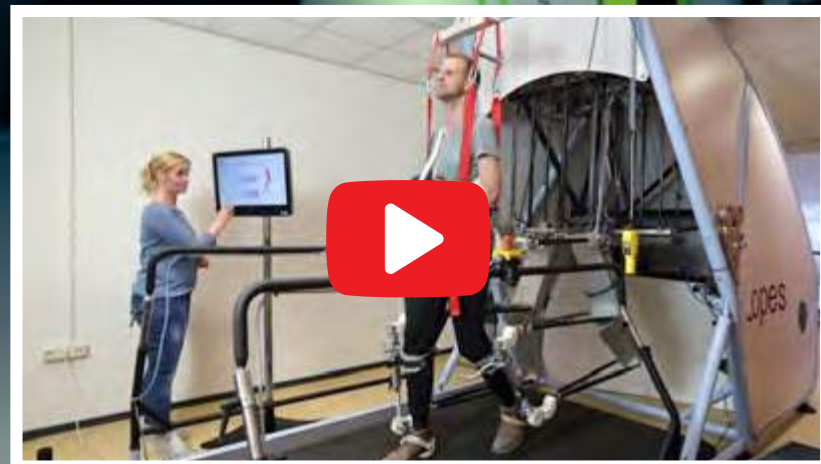
1. Techniek als motor
2. Arbeidsmarkt & talent
3. Bereikbaarheid & vestigingsklimaat
4. Circulaire economie & duurzaamheid

De actielijnen zijn sterk verweven met elkaar via de dragende visie waarin de kracht van de techniek en samenwerking centraal staan. Onderstaand zijn de actielijnen verder uitgewerkt. Vooral in de combinatie van de actielijn 'Techniek als motor' en actielijn 'Circulaire economie & duurzaamheid' kan Twente zich onderscheiden als unieke regio.

ACTIELIJN

Techniek als motor

Doel: versterking van het ecosysteem waarin stuwende techniek in alle sectoren tot bloei komt. Dit betekent het versterken van de economische troef van deze regio: Twente heeft het best functionerende ecosysteem van Nederland voor het stimuleren van innovatie en ondernemerschap op het gebied van techniek. Gebouwd op een Twentse economie die circulair en volhoudbaar is.

Opgaven

- > Stimuleren van technologische ontwikkeling;
- > Versterken van de innovatieve maakindustrie;
- > Bedrijven en starters uitdagen en faciliteren om te vernieuwen en kansen voor groei te benutten, zoals toegang tot kennis, open innovatiecentra, launching customerships, toegang tot financiën, ondernemerschapsmasterclasses, etc.;
- > Verbeteren van productiviteit, concurrentiepositie en arbeidsmarkt;
- > Creëren van sterke internationale verbindingen;
- > Samenwerken over de grens;
- > Ontwikkelen tot Nationaal Expertisecentrum Drones;
- > Energietransitie: ontwikkeling van fossiele naar hernieuwbare energie;
- > Bijdragen aan de verduurzaming van de landbouw door technologie en kennis.

Initiatieven

- > Novel-T (voorheen Kennispark) bouwt als aanjager van de regionale economie aan een eco-systeem dat ondernemers actief ondersteunt en helpt te groeien door innovatie. Ze verbindt hightech innovatie en ondernemerschap met alle benodigde kennis, talent, kapitaal, infrastructuur en netwerken.
- > Mineral Valley Twente: innovatie op het gebied van mestverwerking en bodemoptimalisatie;
- > Stichting Pioneering: vermarkten van tal van innovatieve, technische oplossingen om de energievraag van woningen te beperken.
- > Investerings vanuit Innovatiefonds Twente.
- > Fieldlabs en open innovatiecentra.
- > BOOST (regionale actieagenda) als de aanjager voor Smart Industry in Oost-Nederland.

Successen:

- > Twente Safety Campus: een hoogwaardige innovatieve test- en experimenteeromgeving voor veiligheidsvraagstukken
- > De ontwikkeling van nanotechnologie onder aanvoering van Mesa+ is veelbelovend op een aantal terreinen (bijv. de verhoging van de efficiëntie van zonnepanelen).
- > Het bedrijf Trioliet ontwikkelt automatische voer-mengwagens die in de agrosector voor precisievoeding zorgt.
- > Het bedrijf ESPS gebruikt robotica om industriële oplossingen te bieden
- > Drones helpen bij de inspectie van waterlopen van het waterschap (samenwerking met ROC van Twente).
- > Het bedrijf Bouman heeft een innovatieve techniek ontwikkeld voor de afvang van CO2.
- > Pentair heeft een techniek voor filtering en ontzilting van water ontwikkeld.
- > 4silence ontwierp bermverharding, die het geluid van wegen sterk vermindert.

ACTIELIJN

Arbeidsmarkt & talent

Doel: Verminderen van de spanning op de arbeidsmarkt, tussen vraag en aanbod en tussen onderwijs en arbeidsmarkt. De bijdrage vanuit de Agenda voor Twente aan deze doelstelling focust op het opleiden, aantrekken en behouden van (top)talent en het nog meer tot bloei laten komen van ondernemerschap. We willen dat het carrièreperspectief van technisch talent in Twente beter is dan in de rest van Nederland.

Opgaven

- > Aanbod voldoende geschikt technisch personeel om de groei van bedrijvigheid in Twente optimaal te faciliteren. Bijvoorbeeld via faciliteiten voor kenniswerkers (internationaal), carrièreperspectief in Twente, aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt (ook buiten regio), etc.
- > Anticiperen op de arbeidsmarkt van de toekomst: nieuwe technologie zoals digitalisering en robotisering en sociaaleconomische ontwikkelingen zoals vergrijzing, zorg, vrijetijdseconomie, circulaire economie en duurzaamheid hebben een enorme invloed op de arbeidsmarkt;
- > Sociaal en duurzaam ondernemerschap stimuleren door zakelijke kwaliteit te koppelen aan maatschappelijke meerwaarde.
- > Vermarkten van Twente als aantrekkelijke regio om te werken, wonen en leven bij het aantrekken en behouden van talent, waarbij aandacht is voor de leefomgeving en het culturele klimaat.

- > Verdringing arbeidsmarkt / actief afstemmen vraag en aanbod (van laag tot hoog opleidingsniveau) op de arbeidsmarkt.
- > Stimuleren ondernemerskracht: begeleiden van startups én gevestigde bedrijven die in de bestaande economie stuiten op markthobbels en belemmerende regels.
- > Verder versterken van de opleidingen bij ROC van Twente, Saxion en UT: Het onderwijs zo inrichten dat je opleidt voor de toekomst. Dan ontstaan kansen om het talent te behouden.
- > Via het curriculum nieuw talent aan trekken: ontwikkeling van een associate degree kan hieraan bijdragen, evenals multidisciplinair opleiden, waarbij vakken als chemie, biologie en robotica in samenhang worden aangeboden.
- > Regelgeving, die grensoverschrijdende inzet van arbeidskrachten tegenwerkt, versoepelen door bv. experimenteerruimte via het Rijk te regelen. Dat geldt ook voor de activering van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, die is nu onnodig ingewikkeld.

Initiatieven

- > Om studenten op de toekomst voor te bereiden bestaat Techwise Twente, een Centrum voor innovatief Vakmanschap, dat 'ondernemend gedrag' in het curriculum van alle opleidingen een plek geeft.
- > Werkplein Twente, het samenwerkingsverband van de veertien Twentse gemeenten en het UWV, werkt actief aan het afstemmen van de vraag en het aanbod op de arbeidsmarkt.

- > Twentemove2social, provincie Overijssel, Twentse gemeenten, onderwijsinstellingen en bedrijven stimuleren sociale ondernemingen die innovatieve oplossingen voor maatschappelijke opgaven aandragen.
- > Saxion Hogeschool traint haar studenten in het toekomstgericht studeren. Ze hebben daarvoor het onderdeel 'Tech your future' opgenomen in het curriculum.
- > Een vacatureportal 'Twente Careers' met ruim 1.400 hbo+ vacatures, stage en afstudeerplaatsen. Het platform dat vacatures actief onder de aandacht brengt, een onderdeel van Twente Branding ([twente.com/vacatures](https://www.twente.com/vacatures)).
- > Ondernemend Twente koppelt startups aan grownups. Bestaande bedrijven treden als mentor op voor de kleinere starters en helpen bij de ontwikkeling van vaardigheden als marketing, sales en werkgeverschap.
- > Om de samenwerking tussen ondernemers te versterken is het concept Facility Sharing in ontwikkeling, waarbij bedrijven productiemiddelen die ze tijdelijk niet gebruiken beschikbaar stellen aan anderen.
- > Overheden helpen als launching customer ondernemers bij het veroveren van een plaats op innovatieve markten.

👍 **Successen:**

- > Via experimenteerruimte werkt Twente aan de mogelijkheid om met Nederlandse diploma's toegang te krijgen tot de Duitse arbeidsmarkt.
- > Fraunhofer Project Center aan de Universiteit Twente is een samenwerking tussen Fraunhofer, UT en Saxion. Het bedient hightech in de regio door kennisontwikkeling op het gebied van slimme producten en slimme producttechnologieën
- > Max Planck Center aan de Universiteit Twente.
- > Techniepact Twente zoekt betere aansluiting op de vraag van ondernemers. Daarbij versnellen ze de 'levertijd' vanuit onderwijs, stellen leren centraal en wordt gewerkt aan het vormgeven van vakscholen.
- > De organisatie Remo (Rijssen) is een goed voorbeeld waar de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt en samenwerking met bedrijfsleven en ROC werkt.
- > Saxion Hogeschool biedt een associate degree, een tweejarige studie met een erkend diploma. Het levert snelle aansluiting op de arbeidsmarkt op en biedt de mogelijkheid om tijdens de arbeidsloopbaan alsnog een bachelordiploma te behalen.

ACTIELIJN

Bereikbaarheid & vestigingsklimaat

Doel: startups met internationale potentie ontwikkelen en (inter)nationale topbedrijven behouden en aantrekken. De kern is om internationale bedrijven bekend te maken met de mogelijkheden die Twente biedt en vervolgens de geïnteresseerde bedrijven te ontzorgen en te helpen hun vestiging hier te laten floreren (ondernemerschap). Ook zet deze actielijn in op het verhogen van de bereikbaarheid van én binnen de regio Twente en het vergroten van de bekendheid van Twente.

Opgaven

- > De reisafstand van Twente naar de Randstad en omgekeerd is een grote barrière voor de aansluiting van Twente op de Nederlandse, de Europese en de wereldeconomie. Ook is het een belemmering bij het aantrekken van talent en bedrijvigheid. Het maakt ook het onder de aandacht brengen van onze regio lastig (bv. in één uur van Twente in de randstad en v.v.).
- > Minstens zo belangrijk voor de economische ontwikkeling en voor het woon- en leefklimaat is de kwaliteit van de verbindingen tussen de Twentse woonkernen en de bereikbaarheid van de aanliggende regio's.

Initiatieven

- > Twente Branding positioneert en profileert onze regio internationaal als hightech en ondernemende regio.
- > De stuurgroep Business in Twente werkt aan gerichte acquisitie om kansrijke bedrijven naar Twente te halen.
- > De 'Twentse mobiliteits- en bereikbaarheidsagenda' formuleert het ambitieniveau en prioriteert de lobby-inzet ter vergroting van de (inter)nationale concurrentiekracht van Twente.
- > Twente heeft een ondernemersloket waar bedrijven terecht kunnen voor eerstelijns informatie.
- > Internationaal ondernemerschap en exportbevordering krijgt ondersteuning vanuit het WTC.
- > Nieuwe bedrijven krijgen professionele begeleiding vanuit de gezamenlijke gemeenten, enerzijds om nieuwkomers bij de administratieve en financiële kant (mogelijke subsidies) te ondersteunen en anderzijds om de aansluiting bij het bestaande netwerk te versnellen.
- > Bestaande bedrijven en de onderzoeks- en onderwijsinstellingen werken actief aan het opnemen van nieuwe bedrijven in hun netwerken.
- > Vestigingslocaties: Kennispark Twente, High Tech Systems Park, Techbase Twente, XL Businesspark Twente.
- > Experiment met een zelfrijdend OV voertuig: ideeën om de nieuwste generatie van een zelfrijdend voertuig in Twente op de openbare weg te laten rijden. Twentse onderzoekers en bedrijven lopen voorop in de ontwikkeling en werken aan een proef in de regio.

👍 **Successen:**

- > Twente heeft na Rotterdam de grootste multimodale overslag van goederen. In Hengelo ontmoeten water-, weg- en railtransport elkaar, ondersteund door technische (ict)middelen.
- > Door de automotieve techniek te koppelen aan ict is hoogwaardig openbaar vervoer mogelijk, dat ervoor zorgt dat alle Twentse kernen met openbaar vervoer goed en snel bereikbaar zijn. Hierbij samen optrekken met Münsterland (Duitsland).
- > Topsportevenementen van Twente dragen bij aan profilering van Twente.
- > Meer samenwerken met vergelijkbare regio's in Nederland, Duitsland en andere landen.

ACTIELIJN

Circulaire economie & duurzaamheid

Doel: een Twentse economie die circulair en volhoudbaar is en die een transitie maakt van fossiele naar hernieuwbare energie. In een circulaire economie bestaat afval niet meer en blijven producenten verantwoordelijk voor hun product gedurende de levensloop ervan. Het circulaire gedachtegoed is niet meer weg te denken uit het economische, ecologische en maatschappelijke debat.

Deze actielijn staat in directe verbinding met de andere drie actielijnen.

Opgaven

- > Om toekomstige generaties in hun behoeftes te kunnen voorzien streeft het Rijk in 2050 naar een circulaire economie. Daarom ambieert ze een efficiënte inzet en optimaal hergebruik van grondstoffen. Maar ook dat er minder grondstoffen nodig zijn, omdat er efficiëntere producten en diensten ontwikkeld worden.
- > Nationale en Europese wetgeving maakt het gebruik van residuen uit mestverwerkers als kunstmestvervangers onmogelijk. Innovatieve emissiebeperkende maatregelen lopen tegen vergunningsproblemen aan en individueel slimme keuzes stuiten op generieke regelgeving.

- > Twente wil meer dan gemiddeld in Nederland bijdragen aan de verduurzaming van de landbouw door technologie en kennis en als zodanig herkend worden door de rest van Nederland.
- > Verduurzamen van de Twentse economie door minder energie-uitstoot en afvalgebruik:
  - > In 2023 meer dan 20% van het energiegebruik in Twente uit hernieuwbare bronnen halen (doelstelling provincie Overijssel);
  - > Twente zet zich in voor een vermindering van de CO2-uitstoot met 25 % in 2020 t.o.v. 1990 (uitspraak rechter);
  - > Streven naar een energie-neutrale regio in 2050 (doelstelling Europa/Nederland);
  - > In 2030 hergebruiken we in Twente 90% van ons afval;
  - > In 2030 produceren we in Twente jaarlijks maximaal 50 kilo restafval per inwoner.

Initiatieven

- > Om de energiedoelen te concretiseren en te realiseren wordt gewerkt aan een energiestrategie voor Twente. Deze regionale energiestrategie sluit aan bij het programma Nieuwe Energie Overijssel van de provincie Overijssel en ligt in lijn met de afspraken van het klimaatakkoord van Parijs.
- > Provincie Overijssel, AkzoNobel, Regio Twente en Oost NV hebben het initiatief genomen om kansen te verkennen voor het lokaal uitwisselen van grondstoffen en afval tussen chemiebedrijven in Twente. Hergebruik van reststromen kan leiden tot besparing op grondstoffen, afvalverwerking en

energie, en tegelijkertijd kan de milieu-impact worden verkleind. Juist het lokaal benutten van reststromen in andere product- en consumptieketens kan leiden tot verrassende samenwerkingen en nieuwe bedrijvigheid, waarmee een bijdrage wordt geleverd aan de ontwikkeling van een circulaire economie.

Successen:

- > Het Waterschap Vechtstromen wint grondstoffen en energie uit rioolwater (waterenergie) bijvoorbeeld bij Energiefabriek Hengelo. Voor de nabije toekomst kan het ook dé locatie voor het terugwinnen van nutriënten en het leveren van water van gewenste kwaliteit worden. Energiefabriek Hengelo transformeert daarmee van verwerker van afvalwater tot producent van grondstoffen.
- > Nieuwe zuiveringstechnieken zoals Nereda (Vroomshoop) en membraanbioreactor (Ootmarsum).
- > Warmtenetten zoals Warmtenet Hengelo, waarbij restwarmte van AkzoNobel wordt gebruikt voor verwarming van industrie, kantoren en woningen in de stad.
- > Gebr. Oude Lenferink in Fleringen combineert een varkensfok- en transportbedrijf met de productie van warmte, elektriciteit en eigen varkensvoer. In diverse vergisters worden mest- en andere herbruikbare stromen verwerkt tot waardevolle grondstoffen.

HOOFDSTUK 6

De Agenda in uitvoering

Voortbouwen op een stevige (basis)infrastructuur

De Agenda voor Twente start niet vanuit het niets. De afgelopen tien jaar is in de eerste Agenda gebouwd aan een fundament om samenwerking vorm te geven en te ondersteunen. We willen het goede hiervan behouden. Deze Agenda is van alle partners in Twente. Dat betekent dat zij een rol hebben in de uitvoering. In dit hoofdstuk staan we stil bij de basisinfrastructuur die hiervoor nodig is en de manier waarop we de projecten, die volgen uit de actielijnen, gaan uitvoeren. De Agenda voor Twente heeft een looptijd van vijf jaar (2018-2022). Dat wil niet zeggen dat we alle projecten voor die gehele periode vastleggen. De Agenda wordt continu dynamisch ingevuld met concrete initiatieven en projecten die het doel en het toekomstperspectief dichterbij brengen. Per jaar maken we een (uitvoerings)programma met sterke, breed gesteunde projecten en bouwen van daaruit jaarlijks verder. Daarmee creëren we ruimte voor nieuwe initiatieven en soepele reactie op actuele ontwikkelingen.

De infrastructuur als basis

Een succesvolle Agenda voor Twente staat of valt met goede samenwerking. Samen zorgen we ervoor dat kansrijke ontwikkelingen en activiteiten van de grond komen. Daarbij gaat het om het versterken van bestaande netwerken én om het gericht leggen van contacten tussen partijen die (meer) samen willen of moeten optrekken. Bovendien is het belangrijk om de relatie tussen Twente en aangrenzende regio's te versterken. De kernbegrippen hierbij zijn 'verbinden', 'versnellen', 'vergemakkelijken' en 'toegankelijk maken'. Hiervoor is de infrastructuur de basis.

Jaarconferentie Techniekpact

De samenwerkingspartners zijn gelijkwaardig, maar hebben verschillende rollen, verbonden aan hun achtergrond en achterban. Ondernemers investeren vooral in concrete uitvoering. Onderwijs en onderzoek leveren talent en kennis. De overheid faciliteert kansrijke ontwikkelingen door te ondersteunen, met adequate regels, als inkopende partij en zo nodig met geld. De provincie zet zich, bv. via haar internationale agenda, extra in voor de toponderwerpen waarmee Twente zich kan profileren en waarvoor landelijke en Europese subsidies beschikbaar zijn. Daarbij is een eendrachtige lobby van belang en daarin trekken we samen op. Dit via een (basis)infrastructuur die zorgt dat de randvoorwaarden voor een vitale en economisch krachtige regio zo optimaal mogelijk zijn. Gezamenlijk creëren de partijen de condities om de 'Agenda voor Twente' tot een succes te maken zodat de inzet via actielijnen ook het gewenste resultaat oplevert.

Uitvoering en aansturing

Voor een efficiënte samenwerking is een goede netwerk- en organisatievorm nodig. Enerzijds gaat het hierbij om het wegnemen van belemmeringen. Daarbij denken we aan het vormgeven van experimenteerruimte en het vergroten van de regelarme speelruimte. Anderzijds gaat het om het versterken van de netwerken en de informatievoorziening die de samenwerking van de partners bevordert. De afgelopen jaren is een goede basis gelegd voor deze infrastructuur om samen te werken, bijvoorbeeld via organisaties als Novel-T (Kennispark Twente) en Techniekpact Twente. Naast investeringen in projecten zijn bij deze Agenda voor Twente ook investeringen in deze samenwerking nodig. Die (basis)infrastructuur voor samenwerking moet in de komende jaren worden uitgebouwd op basis van de doelstellingen en niet op voorhand door te institutionaliseren. Zo moet

de samenwerking er bijvoorbeeld toe leiden dat het makkelijker wordt voor bedrijven om gebruik te maken van de kennis die ontwikkeld wordt door UT en Saxion; of dat bedrijven het onderwijs helpen om ervoor te zorgen dat jongeren vaker de opleiding kiezen die veel kans biedt op een baan.

Voor 2018 kiezen we ervoor om deels dezelfde organisaties als in 2017 deze taken te laten uitvoeren die nodig zijn in de basisinfrastructuur (**zie ook bijlage 1**). Op basis van de ervaringen in het eerste jaar (2018) met de nieuwe Agenda voor Twente worden aanpassingen doorgevoerd in de taken en de organisaties die ze uitvoeren waar dat wenselijk en nodig is. Bij de start van de nieuwe Agenda wordt daar nadrukkelijk richting aan gegeven – in lijn met de doelstellingen van de Agenda – via een opdracht om samen op te trekken en gezamenlijk een efficiëntieslag te maken.

Het gaat om de volgende taken en / functies:

- > Het gestructureerd aanpakken van het opleiden, werven en vasthouden van hoger opgeleide technici (vanaf MBO 3/4 tot WO-opgeleid)
- > Het aantrekken van nieuwe bedrijven (acquisitie)
- > Het in de praktijk verbeteren van de ontsluiting tussen MBO onderwijs en het bedrijfsleven.
- > Het creëren van een klimaat dat ondernemers actief ondersteunt en helpt te groeien door innovatie. Ze verbindt hightech innovatie en ondernemerschap met alle benodigde kennis, talent, kapitaal, infrastructuur en netwerken (ook wel ecosysteem genoemd). Zowel voor starters als groeiers.

- > Het versterken van de samenwerking van de O's gericht op de regionale arbeidsmarkt.
- > Het stimuleren van een internationaal vestigingsklimaat voor mensen en bedrijven.
- > Inzet op branding en marketing van Twente, aan de hand van een krachtige positionering en profilering. Bekendheid en imago vergroten binnen en buiten Twente.
- > Inzet op monitoring en communicatie gedurende de looptijd van de Agenda.

Robird van Clearflight Solutions

De focus van de Agenda voor Twente ligt op de techniek. Om de techniek als motor van de Twentse economie meer kracht te geven, is het nodig om een

aantal randvoorwaarden te versterken (zie hoofdstuk 4) en zijn vier actielijnen benoemd (hoofdstuk 5). De partners in deze Agenda voeren de komende jaren binnen deze actielijnen projecten uit om zo bij te dragen aan de doelstelling om via de technologische kracht een sterkere regio van Twente te maken. De actielijnen zijn een kapstok en onderling verbonden. Ze worden gefinancierd uit bijdragen van de samenwerkende partners. De sturing op de Agenda geschiedt door de vier samenwerkende partners (O's). Daarin werken zij zo optimaal mogelijk samen zodat de lijnen naar de verschillende uitvoerende organisaties kort zijn.

Projecten

Projecten worden bij voorkeur gefinancierd en uitgevoerd door deelnemers uit de diverse samenwerkende O's, minimaal uit twee ervan. Waar nodig kan vanuit de Agenda voor Twente een extra investering komen om de kwaliteit te verhogen en krachten te bundelen. Om gebruik te kunnen maken van de voordelen die de Agenda voor Twente biedt moet er voldaan worden aan de volgende criteria: kansrijk, regionaal, additioneel, concreet, helder en toekomstgericht (KRACHT).

- K** Biedt kansen aan ...
- R** Heeft betrekking op (een groot deel van) de regio
- A** Voegt iets toe aan het bestaande
- C** Is concreet
- H** Is helder geformuleerd
- T** Is gericht op de toekomst

De projectvoorstellen worden beoordeeld door een commissie, die is samengesteld uit de vier O's.

Een slagvaardig aanjaagteam, dat ook bestaat uit vertegenwoordigers van de vier O's, heeft een spilfunctie in het 'verbinden', 'versnellen', 'vergemakkelijken' en 'toegankelijk maken' van initiatieven. Daarbij maken zij gebruik van technische kennis, ondernemerschap, partnersamenwerking, afstemming vraag-aanbod, ontwikkeling van nieuwe verdienmodellen en beschikbaarheid van talent en vakmanschap. Allemaal gericht op de dag van morgen. Zij opereren onafhankelijk van de bestaande organisaties en netwerken, maar bouwen daar wel op voort. Het aanjagen gebeurt door initiatieven van de grond te laten komen, bijvoorbeeld via experimentele vorm of direct in de markt. Vooral met het oog op de financiering van de initiatieven die daar uit voort moet vloeien. Het aanjagen en uitvoeren van de Agenda voor Twente is een lerend proces. Binnen de gecreëerde experimenteerruimte is er ook ruimte voor projecten om te mislukken.

Monitoring en verantwoording

Om de inzet, de output en het maatschappelijke effect voor iedereen in kaart te brengen is monitoring onmisbaar. Ondersteuning vanuit de Agenda stelt eisen aan de uitvoering. Het vraagt om een hoge mate van transparantie. Alleen dan is het mogelijk om de bijdrage van projecten te monitoren en te verantwoorden. De monitoring wordt uitgevoerd door Kennispunt Twente. Monitoring dient niet alleen voor de verantwoording van de inzet van middelen en de resultaten.

Ze is primair bedoeld om (tussentijds) te signaleren waar de resultaten of maatschappelijke effecten tegenvallen en waar dus extra inzet nodig is. Dit maakt de monitoring en verslaglegging toekomstgericht.

Als basis voor het monitoren van de regionale economie dient de Twente Index. Hierin wordt de ontwikkeling van de Twentse economie vergeleken met Nederland als geheel en omliggende regio's. De Twente Index heeft een belangrijke signaalfunctie bij de keuze en invulling van de actielijnen in de Agenda voor Twente. Iedere actielijn heeft een specifieke set met indicatoren (**zie bijlage 2**) om de ontwikkeling binnen dit thema nauwgezet te kunnen volgen en te kunnen vergelijken. Zowel de Twente Index als indicatoren van de actielijnen hebben een generiek karakter. Ze geven de Twentse ontwikkeling weer en zijn een optelling. Deze gegevens bevatten niet alleen de effecten van de Agenda voor Twente, maar ook andere effecten, zoals nationale en mondiale ontwikkelingen en individuele beslissingen van Twentse actoren. Daarnaast vindt de monitoring ook in dialoog plaats, met onze partners en met degenen voor wie we het doen. Dit om via gesprekken goed zicht te krijgen op wat we bereiken, wat we beogen en waar nodig gericht bij te kunnen sturen.

HOOFDSTUK 7

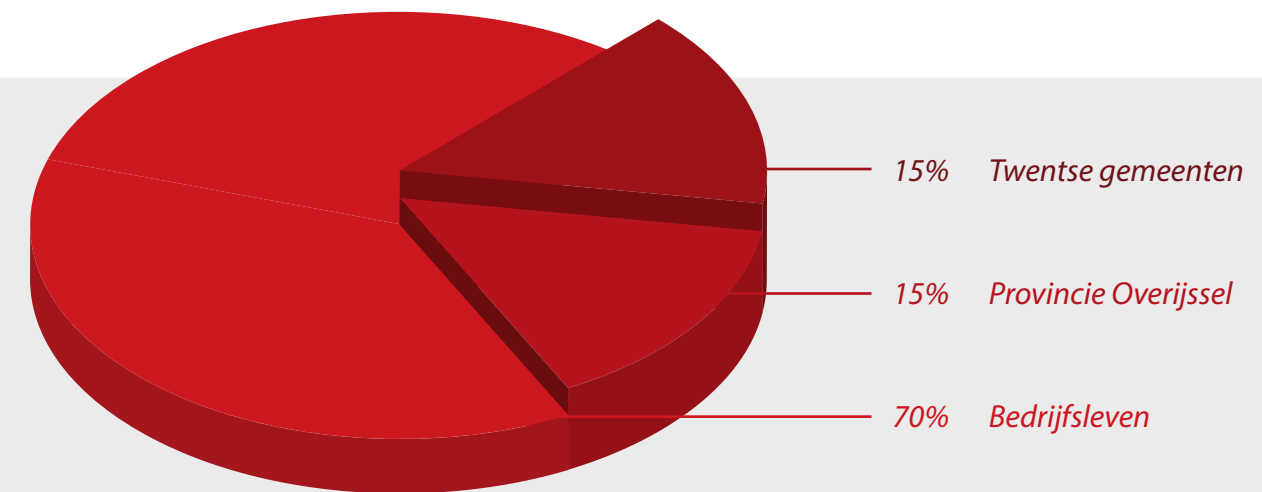
Financiering

Uitvoering van de Agenda en het (inter)nationaal op de kaart zetten van Twente als technologische topregio vraagt een grote inspanning en financiële bijdrage, die de vier partners gezamenlijk leveren. De motor van de vooruitgang is ondernemerschap, maatschappelijke dynamiek en de kwaliteit van de projecten. De 4 O's betalen samen voor het aanjaagteam, voor inhoudelijke en proces-ondersteuning van nieuwe initiatieven en voor daadwerkelijke uitvoering van de projecten. Dit is de netwerk- en organisatievorm die in het vorige hoofdstuk is beschreven.

In de Agenda van Twente van 2007-2017 was € 80 miljoen beschikbaar; een bedrag van ongeveer € 12,75 per inwoner. Gezien de ambitie is in deze Agenda voor Twente een investering van € 12,50 per inwoner nodig. Deze investering bestaat uit € 3,50 voor de (basis)infrastructuur, € 1,50 voor het aanjagen van nieuwe initiatieven en € 7,50* voor de ambitie en daarmee verbonden projecten. Deze ambitie houdt in dat we zoals ook uit de vraag van de vier O's blijkt o.a. nog sterker inzetten op gerichte marketing en lobby (verbonden met de actielijnen) en op het binnenhalen van landelijke en Europese subsidies om tot een groter multipliereffect voor Twente te komen. De inzet is dat de andere O's een vergelijkbaar bedrag bij gaan dragen. We maken ons er hard voor dat de provincie Overijssel vanuit o.a. haar regisseursrol op de regionale economie ook bijdraagt en onze partner blijft in gezamenlijke opgaven.

* In het raadsvoorstel aan de gemeente, dat met inbreng van de bestuurscommissie is opgesteld, is € 2,50 van deze € 7,50 opgenomen.

Naarmate de projecten concreter worden neemt de bijdrage en daarmee de relatieve hoogte van de investering door ondernemers, onderwijs- en onderzoeksinstituten toe. Daarmee komt de verdeling van de financiële inzet van het gehele pakket aan activiteiten in balans. Dit neemt niet weg dat individuele gemeenten – indien projecten passend zijn bij hun opgaven en ambities – deelnemen aan projecten. Gemeenten kunnen daarvoor individueel ruimte reserveren op hun begroting.

Financiering Pioneering per organisatie - Vb. verdeling gezamenlijk initiatief.

De investeringen moeten leiden tot maatschappelijk rendement en economische opbrengsten. Daarnaast heeft de uitstraling van een gezamenlijke Twentse investeringsagenda juist een groot extern effect en multipliereffect, de eigen inzet levert over het algemeen veel cofinanciering op.

HOOFDSTUK 8

Positionering en profilering

De ambitie om Twente als technologische topregio te positioneren vraagt om een sterk merk. Een merk met onderscheidend vermogen en relevantie voor de buitenwereld. Daarvoor zijn inzet op deze positionering en lobby onlosmakelijk onderdeel van de Agenda. Omgekeerd geeft de Agenda richting aan de lobby en is de basis voor onze marketingcommunicatie-agenda.

Met elkaar bouwen we aan een krachtig en onderscheidend merk. Voor een aantrekkelijke regio die innovatieve ondernemers, ambitieuze professionals en talentvolle studenten volop kansen biedt. Om de positionering van Twente als economische topregio te versterken moet zichtbaarder worden dat deze gekoppeld aan het merk Twente ons ook meer oplevert. Zoals meer innovatieve allianties, meer banen (ook aan de onderkant), meer startende bedrijven en meer economische dynamiek. Twente staat voor de opgave zich aan te sluiten bij regio's met een vergelijkbaar ecosysteem, denk aan regio's in Nederland en in Duitsland. Twente moet gaan samenwerken met spelers die aanvullend zijn op het bedrijfsleven en de kennisinstellingen in Twente. Door strategische allianties op allerlei niveaus en schaalgroottes te smeden ontstaat wereldwijd waardering

voor en kennis over Twente. Dit heeft tot gevolg dat de internationale handel en het zakendoen met ondernemers in Twente toeneemt, dat investeerders de weg naar Twente vinden, dat bedrijven zich gaan vestigen in Twente en dat ambitieuze professionals en talentvolle studenten naar Twente worden aangetrokken. Daarvoor is een sterk merk de basis.

Daarnaast is transparantie in en communicatie over de Agenda essentieel voor de stakeholders – en ambassadeurs – van de Agenda voor Twente. Via diverse communicatiekanalen, waaronder updates, een online omgeving en monitoringsysteem, worden zij gedurende de looptijd geïnformeerd en waar wenselijk actief betrokken bij de Agenda voor Twente. Zo wordt de voortgang van projecten en de besteding van de beschikbaar gestelde financiën online toegankelijk. Ook bekijken we in afstemming met de gemeenten hoe inwoners en geïnteresseerden mee te nemen in deze Agenda.

Tot slot: Samen investeren om de kracht van Twente te verzilveren voor de ondernemer, de student, de werkzoekende, de boer, de toerist en voor de regio als geheel. De Agenda voor Twente gaat de condities zoals kennis, talent en marketing die in deze regio in de afgelopen tien jaar zijn opgebouwd versterken. Ze kiest techniek als middel om de economie en de regio als een geheel op te stuwen en Twente klaar te maken voor de toekomst.

AGENDA VOOR TWENTE

BIJLAGEN

Bijlage bij definitieve conceptversie Agenda voor Twente

Basisinfrastructuur Agenda voor Twente

Ook voor de nieuwe 'Agenda voor Twente' is een basisinfrastructuur nodig. In de huidige 'Agenda van Twente' is ingezet op het structureel versterken van de sociaaleconomische structuur van Twente. Daarvoor zijn een aantal initiatieven gestart, organisaties opgericht en ontwikkelingen gestimuleerd vanuit programma's en via diverse projecten. Dit om de samenwerking en betrokkenheid van partners in de uitvoering te ondersteunen, bestaande netwerken te versterken en belemmeringen weg te nemen. Dat is de (basis)infrastructuur van de Agenda zoals bijvoorbeeld het stimuleren van het internationale vestigingsklimaat, gezamenlijke acquisitie, ondersteuning van innovatief ondernemerschap en regiobranding.

Voor de (basis)infrastructuur is in de nieuwe Agenda voor Twente een benodigd bedrag van €3,50 per inwoner berekend. In de nieuwe Agenda is er voor gekozen om de bestaande organisaties in het eerste jaar, 2018, in stand te houden. Dit om de continuïteit te kunnen waarborgen, inclusief de kennis en ervaring. Daarnaast kunnen zo ongewenste situaties worden voorkomen zoals het abrupt niet meer uitvoeren van één van de taken of het ontstaan van ongewenste faillissementen. Er zijn door de overheid en andere partners namelijk investeringen gedaan in genoemde organisaties en projecten die bij het afbreken eind dit jaar onvoldoende benut worden als basis om verder te bouwen vanuit de nieuwe Agenda.

Bij het gezamenlijk opstellen van het uitvoeringsprogramma 2018 worden de opdrachten aan de organisaties voor de taken in de basisinfrastructuur opnieuw gemaakt. Deze zijn gericht op wat nodig is voor de Agenda en daarbij zijn de doelstellingen van de nieuwe Agenda voor Twente vanzelfsprekend het vertrekpunt. Halverwege het eerste jaar worden deze geëvalueerd en indien gewenst voorzien van nieuwe opdrachten aan eventueel andere (samenwerkings)organisaties. Het is de verwachting dat samenwerking/samenvoeging van de huidige organisaties kan leiden tot lagere bijdragen. Daarnaast is het niet uitgesloten dat ook al in 2018 andere organisaties deel gaan uitmaken van de basisinfrastructuur. De opdrachten zijn namelijk leidend en we weten van te voren niet of de bestaande organisaties daar met elkaar in zijn geheel aan kunnen voldoen. Naast de al bestaande organisaties die ook in 2017 de uitvoering organiseerden gaat het ook om een uitvoeringsorganisatie voor opdrachtverlening communicatie en monitoring.

In onderstaand kader staan de taken en functies van de basisinfrastructuur en welke organisaties deze vooralsnog uitvoeren in de nieuwe Agenda. Mede op basis van de aan u verzonden memo voor de bestuurscommissie 22 maart 2017 is aangegeven welke bedragen indicatief in 2018 aan de orde zijn, inclusief een inschatting voor de komende jaren gemaakt.

De projecten in de basisinfrastructuur dienen natuurlijk te voldoen aan de KRACHT criteria (zie hieronder voor uitleg) en zij sluiten aan bij het doel van de Agenda voor Twente (2018-2022).

- K (Kansrijk) Biedt kansen aan
- R (Regionaal) Heeft betrekking op (een groot deel van) de regio
- A (Aanvullend) Voegt iets toe aan het bestaande
- C (Concreet) Is concreet
- H (Helder) Is helder geformuleerd
- T (Toekomstgericht) Is gericht op de toekomst.

Project / Organisatie	Taken / Functies	Bijdrage 2018 per inwoner
Human Capital Agenda	Het versterken van de samenwerking van de O's gericht op de regionale arbeidsmarkt.	€ 0,40
Centra voor Innovatief Vakmanschap	Het creëren van een klimaat dat ondernemers actief ondersteunt en helpt te groeien door innovatie. Ze verbindt hightech innovatie en ondernemerschap met alle benodigde kennis, talent, kapitaal, infrastructuur en netwerken (ook wel ecosysteem genoemd). Zowel voor starters als groeiers.	€ 0,35
Techniekpact	Het gestructureerd aanpakken van het opleiden, werven en vasthouden van hoger opgeleide technici (vanaf MBO 3/4 tot WO-opgeleid)	€ 0,40
Novel-T	Het versterken en uitbreiden van het ecosysteem in Twente voor innovatie en ondernemerschap.	€ 0,60
WTC Internationale School Expatriate Center Twente	Het stimuleren van een internationaal vestigingsklimaat voor mensen en bedrijven.	€ 0,00 ¹
Vrijtijdseconomie (VTE)	Marketing van de vrijetijdseconomie in Twente.	€ 0,00 ²
Twente Branding	Inzet op branding en marketing van Twente, aan de hand van een krachtige positionering en profilering. Bekendheid en imago vergroten binnen en buiten Twente.	€ 0,60
Pioneering (ter illustratie van actielijn 4)	Inzet op vernieuwing in de bouw, waarbij kennisdeling wordt gestimuleerd en innovatieprojecten in de bouw worden aangejaagd en gefaciliteerd. Ook hebben zij een sterke focus op het verduurzamen van de bouw.	€ 0,40
Uitvoeringsorganisatie, incl. Twenteboard (<i>vernieuwd</i>)	Inzet op opdrachtverlening, gedurende de looptijd van de nieuwe Agenda, inclusief ondersteuning Twente Board	€ 0,40
Communicatie en monitoring	Het nader uitwerken van communicatie en monitoring	€ 0,35
Per inwoner		€ 3,50

¹ Vooralsnog geen nieuwe jaarbijdrage benodigd, Expatriate Center Twente is meegenomen in Techniekpact

² In verband met de focus van de nieuwe Agenda ontvangt VTE geen financiering meer vanuit de nieuwe Agenda, wordt opgenomen in de reguliere begroting Regio Twente

Bijlage: Operationalisatie indicatoren bij doelstellingen Agenda voor Twente

Versie 30 maart 2017, versie 2

Uitgangspunten selectie indicatoren

Voor de verdere regionaal economische ontwikkeling is het versterken van de regionaal economisch structuur ookwel ecosysteem noodzakelijk.

Door onder meer investeringen in de agglomeratiekracht, de verbinding met andere regio's en innovatie kan de regionaal economische structuur worden versterkt.

Het ecosysteem is beschreven onder het tabblad 'Kader' van de website www.agandevantwente.nl.

Kort samengevat gaat het om investering door alle O'4 in de kennisinfrastructuur, clusters van bedrijven, ondernemerschap, arbeidsmarkt, financiering, woon- en leefomgeving en regiobranding

Op basis van deze uitgangspunten is een aantal indicatoren geselecteerd voor het meten van de regionaal economische ontwikkeling.

Er is een groot aantal indicatoren beschikbaar. Vanuit de actielijnen van het document 'Agenda voor Twente, Investeren in de toekomst' is hier voor een eerste selectie gemaakt.

De in vet weergegeven indicatoren zijn de voorlopige geselecteerde kernindicatoren.

Onderdelen	Mogelijke indicatoren	Toelichting	Bron
Actielijn 1: Techniek			
Techniek, de duurzame sector	HTSM werkgelegenheid Aandeel personen met technische beroepen	Aantal en aandeel Aantal en aandeel	Bestaande indicator Twente Index CBS, microdata
Actielijn 2: Arbeidsmarkt & Talent			
Arbeidsmarkt	Arbeidsmarktparticipatie Opleidingsniveau	Aandeel leeftijden/geslacht/opleidingsniveau Aantal en aandeel	Bestaande indicator Twente Index Bestaande indicator Twente Index
Talentontwikkeling	Opleiding/studie volgend Jong Talent Studenten naar niveau/opleiding	Aandeel jongeren naar opleidingssoort Aandeel en saldo jonge veelverdieners Aantal en aandeel	Techniekpact monitor CBS, microdata Bestaande indicator Twente Index en Techniekpact aangevuld met nieuwe typen opleidingen
Ondernemerschap	Start ups & Scale ups Snelgroeiende/innovatieve bedrijven	Aantal / aandeel tale bedrijfsleven Twentse bedrijven op provinciale en Nederlandse rank	Bestaande indicator Twente Index Bestaande indicator Twente Index
Actielijn 3: Bereikbaarheid en vestigingsklimaat			
Vestigingsklimaat	Economische structuur Bedrijvendemografie	Vestigingen en werkzame personen Starters/opheffingen/migratie	Bestaande indicator Twente Index Bestaande indicator Twente Index
Aantrekkelijke regio	Migratie van/naar Twente Woon aantrekkelijkheid	Aandeel en saldo jonge veelverdieners Woon aantrekkelijkheid zonder geografie	CBS, microdata Atlas van gemeenten, uitbreiding Twente index
Bereikbare regio	Reisduur naar stedelijke concentraties in NL en D Digitale bereikbaarheid/Aandeel breedband Bekendheid Twente	Daadwerkelijke reistijd met auto en trein Dekking van glasvezel (en andere snelle internet verbi (internationale) ondernemers / studenten / toeristen	Routeplanners Bestaande indicator Twente Index, discontinu meting Geen longitudinale meting voorhanden
Actielijn 4. Energie en circulaire economie			
Duurzame energie	Hernieuwbare energie reductie CO2-uitstoot	Aandeel hernieuwbare energie Aandeel CO2-uitstoot	Lokale energie monitor, RVO Klimaatmonitor, Min. IV
Afval	Hergebruik	Aandeel hergebruik van afval	Afvaldatabase, Afvalmonitor

AAN Bestuurscommissie Agenda van Twente
VAN Twente Board
DATUM 17 mei 2017
ONDERWERP Bijdragen vanuit ondernemers, onderwijs- en onderzoeksinstituten

Memo

Hierbij ontvangt u op uw verzoek een beeld van de bijdragen die andere partners binnen de Twente Board leveren aan de gezamenlijk economische agenda (zie ook bijlage I).

Twente: technologische en ondernemende topregio

De Twente Board is een platform waarin ondernemers, onderzoek, onderwijs en overheid hun krachten bundelen, ieder vanuit zijn eigen rol. Het bedrijfsleven onderneemt: starten, groeien, innoveren en benutten van Twents vakmanschap en vernuft om de sterke positie van Twente te behouden, zich verder te ontwikkelen en werkgelegenheid te creëren. Onderwijs en onderzoek zorgen voor talent en de valorisatie van kennis. De overheid faciliteert en zorgt voor een optimaal vestigingsklimaat. Samen moeten bedrijfsleven, onderwijs, onderzoek en overheid Twente vol trots uitdragen, de belangen van Twente (inter)nationaal behartigen en kansen voor Twente pakken.

De Twente Board is een economic development board en richt zich op de economische ontwikkeling van Twente. In het actieplan Twente Werkt! en het aan u gepresenteerde advies heeft de Board haar inhoudelijke koers toegelicht: Twente ontwikkelen tot technologische en ondernemende topregio. Dit advies is als bouwsteen gebruikt voor de Agenda voor Twente. Daarbij is de Twente Board ervan overtuigd dat bij een missie waar we ons als Twente willen ontwikkelen tot een technologische en ondernemende topregio van formaat, een stevige ambitie en daarmee gepaard gaande investeringen noodzakelijk zijn. De ontwikkelingen om ons heen, en de manier waarop andere regio's hierop acteren, staan het niet toe om achterover te leunen. Op die manier raken we op achterstand en zullen we onze huidige onderscheidende positie onvoldoende kunnen omzetten in welvaart voor onze (toekomstige) inwoners. De veranderende wereld én de kansen die Twente in zich heeft, vragen om een gebundelde inzet vanuit de 4 O's.

Bijdrage vanuit de partners

Onderwijs- en onderzoeksinstituten

In uw agenda kiest u voor een focus op Techniek. Deze keuze voor techniek is eerder al gemaakt door onze onderwijs- en onderzoeksinstituten. De Universiteit Twente (UT) – met als motto High Tech – Human Touch. Saxion met Living Technology. En ook het ROC van Twente heeft een technisch profiel.¹ Deze keuze komt niet uit de lucht vallen, maar is ingegeven door de traditie van veel Twentse bedrijven in de techniek en de ontwikkelde kennisposities op dit terrein, en de daardoor ontstane vraag naar technisch talent en kennis.

De onderwijs- en kennisinstellingen hebben elk een grote impact op de economische ontwikkeling van de regio. In totaal gaat het om ongeveer 7.500 banen en meer dan 56.000 studenten. Alleen al de startups vanuit Saxion zorgen voor ongeveer 4% van het totaal aantal arbeidsplaatsen. De UT heeft berekend dat iedere arbeidsplaats bij de UT leidt tot meer dan 6 indirecte banen, een enorme multiplier. Ook qua inkoop hebben de instellingen een behoorlijk impact, zo investeert het ROC van Twente jaarlijks voor ongeveer € 7 mln., waarvoor zoveel mogelijk wordt gekeken naar regionale invulling.

¹ Het ROC van Twente heeft 20% meer techniekstudenten dan het landelijk gemiddelde.

Vanuit het technologisch profiel wordt door de onderwijs- en onderzoeksinstituten fors geïnvesteerd in allerlei programma's en projecten die bijdragen aan het versterken van dit profiel en daarmee het versterken van de positie van Twente als technologische en ondernemende regio. Het gaat hierbij zowel om initiatieven die passen bij de taak van deze instellingen op het gebied van onderwijs en onderzoek, maar ook om programma's en projecten in gezamenlijkheid met partners vanuit het bedrijfsleven of overheid. Het gaat daarbij om vele miljoenen per jaar.

Ondernemers en werkgevers

Zoals gezegd, Twente kent een sterk technologisch profiel. Ongeveer 10% van de arbeidsplaatsen bevinden zich in de technologische sector. Van de openstaande vacatures vraagt meer dan de helft een technisch profiel.² Daarnaast is Twente bij uitstek dé kraamkamer voor nieuwe kennis en business, van startups naar scale-ups. Bedrijven vanuit de maakindustrie zijn overal in de regio te vinden. Het zijn vooral deze bedrijven die in belangrijke mate bijdragen aan de groei van de werkgelegenheid en economische in onze regio. Vanuit deze groei ontstaat ook voor de publieke sector ruimte om de maatschappelijke opgaven te realiseren. In die zin is sprake van een wisselwerking.

Het is voor bedrijven cruciaal om te blijven investeren in vernieuwing van hun onderneming en daarmee ook in de positie van Twente als technologische en ondernemende regio. Daarbij wordt op verschillende manieren gebruik gemaakt van het instrumentarium dat voor handen is voor het binnenhalen van kapitaal, kennis, talent en netwerk. Bij de meeste instrumenten is de inbreng van eigen middelen verplicht. Daarnaast zien veel bedrijven het belang van gezamenlijke initiatieven voor het versterken van de economische potentie van de regio. Bijvoorbeeld door bijdragen aan het versterken van ondernemerschap, de uitwisseling van kennis, het ontwikkelen van talent, de regiobranding of bijdragen aan culturele- en sportvoorzieningen.³ Ook hier gaat het om vele miljoenen op jaarbasis.⁴

Provincie Overijssel

Provincie Overijssel is verantwoordelijk voor het regionaal economische beleid. Daarin wordt fors geïnvesteerd in het bevorderen van innovatie, ondernemerschap, internationalisering en het aantrekken en behouden van talent. Ook vinden investeringen plaats in werklocaties, gebiedsontwikkelingen en infrastructuur en worden investeringsfondsen en Europese subsidieregelingen - met provinciale cofinanciering - ingezet voor Twentse innovaties. Gedeputeerde Staten van Overijssel leveren op korte termijn een nadere financiële specificatie aan.

Blijf gezamenlijk investeren!

Om de gezamenlijke ambitie Twente te ontwikkelen tot technologische en ondernemende topregio van formaat te realiseren, doen we de oproep om hierin gezamenlijk fors te blijven investeren. Vanuit de visie dat het een investering betreft die zich ruim terugverdient, door te blijven werken aan een economisch systeem dat optimaal functioneert. Ieder vanuit zijn eigen rol en verantwoordelijkheden. Daarbij is het belang van de hefboom van gemeentelijke investeringen groot om de gewenste multiplier te realiseren. Uiteindelijk zijn investeringen in de regio directe investeringen in de gemeenten: Twente als één economisch systeem.

Kortom: Twente investeert en werkt aan een regio met toekomst!

² Twente Index en Arbeidsmarktmonitor Twente (april 2017)

³ Bijdragen van ondernemers aan bijvoorbeeld het Orkest van het Oosten, Reisopera en Wilminktheater bedragen jaarlijks al € 350.000

⁴ Een rondgang langs 4 bedrijven (Grolsch, DEMCON, ADG Dienstengroep, TenCate) leidt tot een investering van meer dan € 1 mln. per jaar bestemd voor werkgelegenheidsprojecten, investeringsfondsen, FTE's bij overheden).

Bijlage I

Doel van deze bijlage is om te laten zien welke bijdrage de verschillende partners binnen de regio bijdragen aan de gezamenlijke ambities. Het overzicht is niet volledig en betreft in sommige gevallen een indicatie. Provincie Overijssel levert separaat een financiële specificatie aan.

Initiatief	Twentse gemeenten	Onderwijs	Ondernemers (incl. zorg)	Toelichting
<i>Stuwende Techniek en Ondernemerschap</i>				
Novel-T**	€ 336.000	€ 266.000 (+10 fte)		Ook gemeente Enschede en provincie dragen bij.
Pioneering**	€ 150.000		€ 800.000	Gericht op innovatie in de bouw
Pioneers in Health Care**		€ 200.000	€ 300.000	Innovatiefonds gericht op technologie in de zorg
Versterken Ondernemerschap**			€ 1.000.000	Ledenbijdragen partners Ondernemend Twente Betreft jaarlijkse bijdrage
PDEng Smart Industry trajecten*		€ 1.100.000	€ 475.000	Betreft gezamenlijke onderzoekstrajecten
Solar Team*	€ 21.000	€ 250.000	in-kind	Bedrijfsleven stelt machines, mankracht, kennis, etc. beschikbaar
Green Team (waterstofauto)**		€ 55.000		Bedrijfsleven stelt machines, mankracht, kennis, etc. beschikbaar
Ondernemersadviseur**				Beschikbaar gesteld aan Ondernemend Twente
Project Green Businessclub Twente*			€ 100.000	Voor het project wordt nog co-financiering (50%) gezocht.
Interreg (iPRO-n / Rocket / Bionics / Spectrus / MIND / etc.) / EFRO**			Vele miljoenen	Stimuleren innovatie (50% vanuit Europa)
<i>Toptalent en mondiale bedrijvigheid en Duurzame arbeidsmarkt</i>				
Techniekpact**	€ 250.000	via bv CIV's, TYF, TFF, etc.	in-kind	Richt zich op beschikbaarheid gekwalificeerd personeel technische functies
CIV Techwise Twente*	€ 200.000	€ 300.000	€ 566.000	Beschikbaarheid gekwalificeerd techn. personeel
Saxion Bèatechniek*		€ 300.000		Techniek aantrekkelijk maken voor jongeren
LEGO Studio**		€ 45.000		Scholieren interesseren voor techniek

TechYourFuture / TechForFuture (Centres of Expertise)*		€ 5.000.000	In-kind	Bedrijfsleven levert machines, mankracht, apparaten, laboratoria, etc.
CIV Bouwen aan de Toekomst*	€ 30.000	€ 1.550.000		
CIV Transport en Logistiek*		€ 358.000		€ 200.000 vanuit Enschede, Oldenzaal en Rijssen-Holten
Sectorplan Zorg*			€ 5.200.000	Vanuit het Rijk is € 2,4 mln. bijgedragen
Intersectoraal Sectorplan Twente*			€ 7.000.000	Vanuit het Rijk is € 7mln. bijgedragen. Regio Twente, provincie, ROC van Twente en WGV Zorg & Welzijn leveren garantstelling
Sectorplan Logistiek*			€ 126.000	Vanuit het Rijk is € 126.000 bijgedragen.
WGV Zorg & Welzijn, **			€ 750.000	Diverse arbeidsmarkt initiatieven in de zorgsector
CIV PCPT*	€ 150.000	€ 1.260.000	€ 1.700.000	Praktijkcentrum Procestechnologie
Pre-University**		€ 1.100.000		Jongeren interesseren voor techniek / onderzoek
Studium Generale**		€ 260.000		Kennisontwikkeling voor geïnteresseerden
<i>Aantrekkelijke en bereikbare regio</i>				
Twentebranding**	€ 355.000	€ 40.000		
Acquisitie**	€ 300.000			Ook provincie Overijssel draagt hierin bij
Internationale School Twente*	€ 140.000	€ 50.000	€ 200.000	
Port of Twente*	€ 150.000		€ 150.000	
Campusontwikkeling: Voorbeelden zijn Hightech Systems Park (Thales), Kennispark Campus (Demcon, Switch, Sigmax, e.a.), Sanderink Technology Center.*			Vele miljoenen	Gemeenten investeren hier op individuele basis op mee
Totaal (indicatief!)	€ 2.082.000	€ 11.874.000	€ 18.367.000	NB. deze bedragen zijn verre van volledig, maar geven een beeld van de verschillende bijdragen

* betreft totaalbijdrage

** betreft jaarlijkse bijdrage